

Η βιβλιοθήκη των εντύπων

Ενας θησαυρός γνώσεων στην παλιά και τη νέα βιβλιοθήκη της Μονής

Του Τριαντάφυλλου Ε. Σκλαβενίτη

Ιστορικού, Διευθυντή Ερευνών του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών / Ε.Ι.Ε.

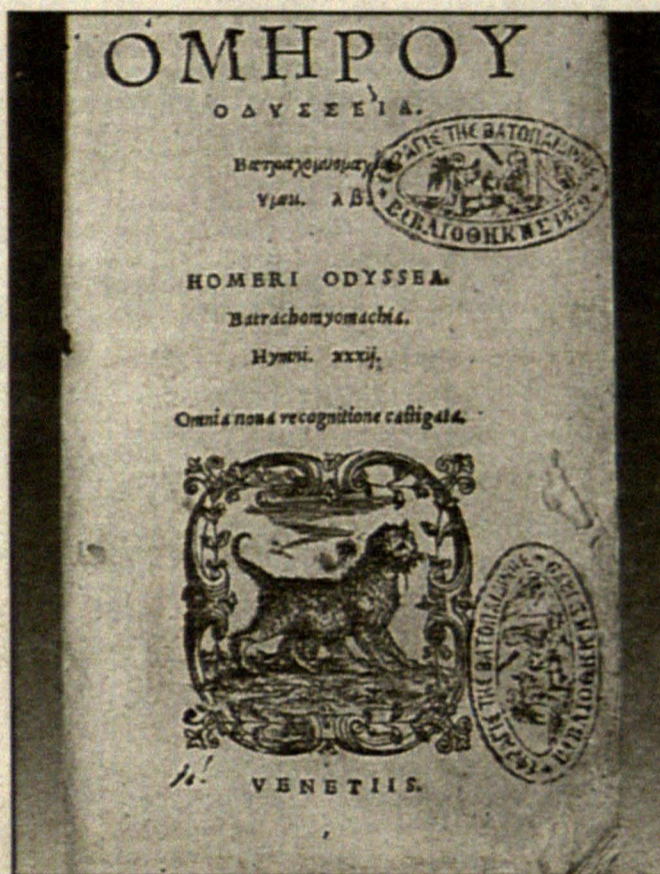
Η ΕΚΔΟΣΗ των πρώτων εντύπων βιβλίων βρήκε πραγματικότητα τη λειτουργία βιβλιοθηκών στις μονές της Ανατολής: οι παραγγελίες των Πατέρων της Εκκλησίας, τα πατριαρχικά γράμματα, οι διατάξεις μοναστηριακών τυπικών και διαθηκών επέβαλαν την ίδρυση και τη λειτουργία των βιβλιοθηκών. Στη Μονή Βατοπαιδίου υπήρχε συγκροτημένη συλλογή χειρογράφων και λειτουργούσε βιβλιογραφικό εργαστήριο. Μολονότι που στα έντυπα βιβλία δεν συναντήσαμε ενδείξεις για την ταξινόμησή τους, αντίστοιχες με εκείνες που υπάρχουν στα χειρόγραφα, για τη θέση (ράφι) και τον αριθμό τους σ' αυτό, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα χειρόγραφα και τα έντυπα τοποθετούνταν χωρίς αυτή τη διάκριση στη Βιβλιοθήκη της Μονής, όπως μαρτυρημένα συνέβαινε και στη Μονή Μεγίστης Λαύρας.

Τα παραδείγματα δύο λόγων μοναχών του 16ου και 17ου αιώνα στηρίζουν την παραπάνω υπόθεση για τη συνύπαρξη στη Βιβλιοθήκη της Μονής χειρογράφων και εντύπων βιβλίων, καθώς αυτοί χρησιμοποιούσαν παράλληλα χειρόγραφα και έντυπα και σημείωναν στα έντυπα τις παρατηρήσεις και τις συμπληρώσεις τους, γνωρίζοντας μέρος της χειρόγραφης παράδοσης των τυπωμένων κειμένων. Ο Ιωάννης Κομνηνός που επισκέφθηκε τη Μονή στο τέλος του 17ου αιώνα μαρτυρεί και για τη Βιβλιοθήκη: «Επάνωθεν δε του νάρθηκος είναι βιβλιοθήκη πλουσιωτάτη· ευρίσκεται δε και άλλη εν τω σκευοφυλακίω, πολλών δε και χρησιμωτάτων βιβλίων». Η μαρτυρία του Barskij (1725) είναι περισσότερο διαφωτιστική. Στο χώρο πάνω από το νάρθηκα του Καθολικού, που ανοίχτηκε το 1700 με την κατασκευή του εξωνάρθηκα, υπάρχει «μια μικρή βιβλιοθήκη, που έχει διακόσια ή και περισσότερα βιβλία, που χρησιμεύουν για την ψαλμωδία και την ανάγνωση της εκκλησίας, ακόμη και για ιδιωτική ανάγνωση, δηλαδή Ευαγγέλια, Απόστολοι, Μηναία, Λειτουργίες, Ωρολόγια, Βίοι Αγίων, Πατερικά, ακόμη και των οικονομικών δασκάλων τα έργα, όπως τον Βασίλειον, τον Γρηγορίου, τον Χρυσόστομον, τον Αθανάσιον, τον Θεοδώρον και άλλα παρόμοια. Όλα αυτά είναι χειρόγραφα [...]». Στο Σκευοφυλάκιο στον όροφο στο «Παλάτι», πάνω από το «Δοχείο», υπάρχει «μεγάλη βιβλιοθήκη, η οποία έχει περίπου δύο χιλιάδες βιβλία, διαφόρων τύπων, με κάλυμμα από δέρμα ή χάρτινα, παλαιά και καινούργια, ελληνικά, λατινο-ελληνικά και λατινικά, πνευματική ή όχι!». Δεν γίνεται λόγος για τον αριθμό των χειρογράφων και των εντύπων, αλλά μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα έντυπα πρέπει να είναι τα περισσότερα.

Οι πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε από τα σημειώματα που σώζονται πάνω στα βιβλία, μας οδηγούν σε μικρότερες ή μεγαλύτερες συλλογές βιβλίων που εντάχθηκαν στη Βιβλιοθήκη της Μονής, είτε από δωρεές των μοναχών στη Μονή τους είτε ύστερα από το θάνατό τους. Είναι λίγες οι αποτυπωμένες στα βιβλία μαρτυρίες ότι τα βιβλία χρησιμοποιήθηκαν ύστερα από την έναρξη τους στη Βιβλιοθήκη και αυτό ίσως να οφείλεται και στη φύλαξη της στο απρόσιτο Σκευοφυλάκιο.

Η πρόσκληση για τη χρησιμοποίηση της Βιβλιοθήκης από την Αθωνιάδα Σχολή, που λειτούργησε στα όρια της Μονής Βατοπαιδίου, με την επιστολή του προηγούμενου Μελέτιου και την οικονομική στήριξή της, δεν απαντήθηκε.

Δύο αρχαιακές μαρτυρίες του τέλους του 18ου και της αρχής του 19ου αιώνα δείχνουν τις πηγές

Σελίδα τίτλου της έκδοσης του Ομήρου που περιλαμβάνει την Οδύσσεια και τη Βατραχομουμαχία (Βενετία, 1517).

πλουτισμού της βιβλιοθήκης να βελτιώνονται και ποιοτικά και ποσοτικά. Η πρώτη είναι από την Ανατολή (Μουδανιά, 1789). Η δεύτερη αποστολή βιβλίων έρχεται από τη Δύση (Βιέννη, 1802).

Οι νέες προσκτήσεις της Βιβλιοθήκης φαίνεται να φυλάσσονται στο Σκευοφυλάκιο, που είναι απρόσιτο στους επισκέπτες. Ετσι οι περιηγητές βλέπουν τα χειρόγραφα στα Κατηχούμενα, που η φύλαξη τους είναι πλημμελής και αυτή περιγράφουν με μελανά χρώματα.

Στη μαρτυρία του R. Curzon (1837) επανέρχονται τα ποσοτικά στοιχεία: «Η βιβλιοθήκη αν και έχει σχεδόν τέσσερις χιλιάδες τυπωμένα βιβλία δεν έχει κανένα πολύ αρχαίο ή με άλλο θέμα εκτός από τη Θεολογία. Υπάρχουν επίσης περίπου χίλια χειρόγραφα, από τα οποία τριακόσια ως τετρακόσια είναι σε περγαμηνή». Ο αριθμός των εντύπων φαίνεται υπερβολικός, έστω και αν αναφέρεται σε τόμους, ενώ η πληροφορία ότι η Βιβλιοθήκη δεν είχε βιβλία της θύραθεν παιδείας είναι ανακριβής.

Ο Antonin Capustin (1859) δίνει περισσότερο συγκεκριμένες πληροφορίες για τους χώρους φύλαξης: «Τον καιρό του Μπάροκ η Βιβλιοθήκη βρισκόταν σε δύο μέρη, μακριά το ένα από το άλλο, στο Καθολικό και κοντά στο Σκευοφυλάκιο [...]. Τώρα, οι βιβλιοθήκες έχουν ενωθεί και βρίσκονται σε δύο άσχημα δωμάτια του πάνω ορόφου του νάρθηκα του Καθολικού. Στο πρώτο δωμάτιο βρίσκονται τα έντυπα βιβλία, ενώ στο πίσω δωμάτιο, τα χειρόγραφα».

Το 1867 ανακαινίζεται ο Πύργος της Παναγίας και στον δεύτερο όροφο του τοποθετείται η Βιβλιοθήκη των χειρογράφων και των εντύπων. Την εικόνα του δεύτερου ορόφου της βιβλιοθήκης, η οποία διατηρήθηκε ως σήμερα, περιγράφει ο Γ. Α. Νικολόπουλος (1874).

Η καλή κατάσταση της Βιβλιοθήκης έχει αποτυπωθεί στον σωζόμενο στη Βιβλιοθήκη κατάλογο με τίτλο «Κατάλογος Ονομαστικός των εν τη Βιβλιοθήκη της Ιεράς και Σεβασμίας Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου εντύπων βιβλίων. Τη 10η Ιουνίου 1880», στο οποίο καταγράφονται κατά συ-

γραφέα αλφαβητικά 1683 τίτλοι βιβλίων, οι οποίοι με υπολογισμό των πολλαπλών αντιτύπων που καταγράφονται αντιστοιχούν σε 3.133 σώματα και 3.749 τόμους.

Το 1923 ο Γέρων Αρκάδιος ύστερα από νέα ταξινόμηση των βιβλίων συντάσσει τον κατάλογο των εντύπων του Β' ορόφου και το 1924 του Α' ορόφου:

Β' όροφος: 2.100 τίτλοι, 2.300 αντίτυπα, 3.080 τόμοι.

Α' όροφος: 3.500 τίτλοι, 3.600 αντίτυπα, 4.036 τόμοι.

Το 1934 άρχισε να συντάσσεται ο κατάλογος των εντύπων του ισόγειου ο οποίος συμπληρώταν ως το 1955: 840 τίτλοι, 845 σώματα, 910 τόμοι. Συνολικά στον πύργο υπάρχουν καταγραμμένοι 6.440 τίτλοι, 7.745 σώματα και 8.126 τόμοι.

Νέα Βιβλιοθήκη

Τα ακατάγραφα έντυπα βιβλία τα οποία συγκεντρώθηκαν στη Μονή από το 1935 ως σήμερα και φυλάσσονται κυρίως στη Νέα Βιβλιοθήκη ξεπερνούν τους 23.000 τίτλους και αν υπολογιστούν και τα ρωσικά που προέρχονται από τη ρωσική Σκήπη του Αγίου Ανδρέου (Σεράι) φθάνουμε στον αριθμό 27.000. Αν υπολογιστούν και τα πολλαπλά φθάνουμε στις 40.000 αντίτυπα. Όλα αυτά τα βιβλία προέρχονται από αντικαταστάσεις με καινούργια των παλαιών λειτουργικών βιβλίων, βιβλιοθήκες σκητών, κελίων, κοιμηθέντων μοναχών. Μεγάλο μέρος των βιβλίων προέρχεται από το απόθεμα νέων και παλαιών βιβλίων του Σάββα, βιβλιοπώλη στις Καρυές.

Όταν η Βιβλιοθήκη καταλογογραφηθεί θα μπορούμε ασφαλέστερα να παρακολουθήσουμε τα βήματα μιας πορείας αιώνων προς τη συγκρότηση αυτής της μεγάλης μοναστηριακής Βιβλιοθήκης, που ενσωμάτωσε, με διαφορετικούς ρυθμούς κάθε φορά, τις βιβλιοθήκες ακμασάντων μετοχιών, σκητών και κελίων αλλά και των λογίων και γραμματισμένων μοναχών, που έζησαν με μεγαλύτερη, κατά κανόνα, κινητικότητα προς τα κέντρα της Ανατολής και της Δύσης. Η κινητικότητα και οι περιοδείες τους εξασφάλισαν τη γνώση και την περιέργειες και τους οδήγησαν στην απόκτηση μικρότερων ή μεγαλύτερων συλλογών βιβλίων, ελληνικών και ξένων, θρησκευτικών και κοσμικών, παλαιότερων και συγχρόνων. Πρώην πατριάρχες, μητροπολίτες, επίσκοποι, ηγούμενοι στα βατοπαιδινά μετόχια, εφημέριοι στις ορθόδοξες ενορίες της Ανατολής και των παροικιών της Διασποράς, έφεραν στη Μονή από λειτουργικά βιβλία, ερμηνευτικά και δογματικά έως ιστορικά και νεωτερικά βιβλία της κοσμικής σοφίας και κριτικής.

Οι συλλογές βιβλίων του Γρηγορίου μητροπολίτη Ειρηνοπούλεως και Βατοπαιδίου (1761-1846), του Γρηγορίου Βυζαντίου, μητροπολίτη Αδριανούπολεως, που έζησε στη Μονή τα τελευταία χρόνια της ζωής του (1829-1860), του Παΐσιου Κρητός του Διδάχου, διδασκάλου στο σχολείο της Μονής (1801-1873), και του Ανανία Βατοπαιδινού (1806-1876), ευεργέτη του Εθνικού Πανεπιστημίου και της Μεγάλης του Γένους Σχολής, είναι καλά δείγματα των ατομικών συλλογών βιβλίων, που υπηρέτησαν την κατήχηση και την κατά Χριστόν ζωή του μοναχού ή έδωσαν απαντήσεις στα ερωτήματα και τη φιλομάθειά του.

Σημείωση των «Επτά Ημερών»: Όλες οι φωτογραφίες του αφιερώματος είναι Copyright © της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου.

